

Οι γυναίκες, το χιτζάμπ και η Ιντιφάντα

Ρέμα Χαμάμι¹

Πολλές αναφορές έχουν υποδηλώσει ότι η Ιντιφάντα έδωσε τη δυνατότητα στις Παλαιστίνιες γυναίκες να κάνουν μεγάλα βήματα προς την κοινωνική και πολιτική τους απελευθέρωση. Ενώ σημειώθηκαν ορισμένες θετικές εξελίξεις, είναι επίσης αλήθεια ότι η Ιντιφάντα αποτέλεσε το πλαίσιο για μια φαύλη εκστρατεία στη Γάζα προκειμένου να επιβληθεί το χιτζάμπ (μαντίλα) σε όλες τις γυναίκες. Η εκστρατεία περιλάμβανε την απειλή και τη χρήση βίας και εξελίχθηκε σε μια γενικευμένη κοινωνική επίθεση. Η κοινωνική συναίνεση, η πολιτική αδράνεια, η πίεση της οικογένειας καθώς και ένας ταυτόχρονος ιδεολογικός μετασχηματισμός δημιούργησαν μια κατάσταση, σύμφωνα με την οποία, μόνο λίγες πειστωμένες γυναίκες στη Γάζα, έναν χρόνο μετά την Ιντιφάντα, συνέχισαν να μην φορούν μαντίλα. Αυτές οι γυναίκες διατηρούσαν δεσμούς με τις τρεις αριστερές παρατάξεις και, παρ' όλο που δρούσαν μεμονωμένα, υποστήριζαν όλες, στο πλαίσιο της Ιντιφάντα, τη θεμελιώδη σύνδεση ανάμεσα στην απελευθέρωση του φύλου και στη δυνατότητα ενός προοδευτικού και δημοκρατικού μέλλοντος.

Ο αγώνας τους, επομένως, δεν ήταν ενάντια στο ίδιο το χιτζάμπ αλλά σχετικά με το σε τι θα οδηγούσε η Ιντιφάντα. Ενώ αγωνίζονταν σε καθημερινή βάση για να διατηρήσουν το δικαίωμά τους στην επιλογή και σε ένα καλύτερο μέλλον, έλαβαν ελάχιστη υποστήριξη, είτε από προοδευτικούς άνδρες, είτε από την Ενωμένη Εθνική Ηγεσία της Εξέγερσης (UNLU)², που περίμενε ενάμιση χρόνο πριν θέξει το ζήτημα της εκστρατείας για το χιτζάμπ.

Το χιτζάμπ στη Γάζα

Πριν από την Ιντιφάντα, στη Γάζα όπως και αλλού στη Μέση Ανατολή, υπήρχε μεγάλη ποικιλία τόσο στις μορφές χιτζάμπ που φοριούνταν όσο και στη χρήση τους ή μη από γυναίκες διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και ομάδων. Οι διάφορες μορφές χιτζάμπ δήλωναν την τάξη, το τοπικό υπόβαθρο, τη θρησκεία ή την ηλικία. Αυτές οι μορφές και τα νοήματα είναι ρευστά, και από το 1948 υπάρχει συνεχής οικειοποίηση, μετασχηματισμός και επανεφεύρεση διαφόρων παραδόσεων ένδυσης και καλύμματος κεφαλής.

Ενώ οι ταξικοί μετασχηματισμοί στα τέλη της δεκαετίας του 1950 οδήγησαν μεγάλο αριθμό γυναικών να εγκαταλείψουν οποιαδήποτε μορφή χιτζάμπ, άλλες συνέχισαν να φορούν παραλλαγμένες εκδοχές του μέχρι σήμερα. Το ντύσιμο και το κάλυμμα κεφαλής των ηλικιωμένων γυναικών στους καταυλισμούς της Γάζας επιβεβαιώνει τόσο την αγροτική καταγωγή τους, όσο και τη σύγχρονη θέση τους ως γυναικών των καταυλισμών. Η κύρια λειτουργία του είναι να υποδηλώνει μια ταξική και ομαδική ταυτότητα παρά μια έμφυλη

¹ ΣΤΜ: Hammami, Rema (1990). *Women, the Hijab and the Intifada*. Middle East Report (May/June 1990), pp. 164-165. <https://merip.org/1990/05/women-the-hijab-and-the-intifada/>

² ΣΤΜ: η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία της Εξέγερσης (Unified National Leadership of the Uprising - UNLU) υπήρξε ένας πολιτικός συνασπισμός που δημιουργήθηκε το 1989 και περιλάμβανε τη Φατάχ, το Λαϊκό Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PFLP), το Δημοκρατικό Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (DFLP) καθώς και το Κομμουνιστικό Κόμμα Παλαιστίνης (PPP). Ως τέτοιος, ανέλαβε τον ρόλο της πολιτικής ηγεσίας και καθοδήγησης της Πρώτης Ιντιφάντα.

ταυτότητα. Στην καθημερινή ζωή, οι γυναίκες στους καταυλισμούς, που προέρχονται τόσο από τον Βορρά όσο και από τον Νότο, φορούν μαύρη βαμβακερή φούστα (*da'ir*) και λευκό ή μαύρο σάλι (*shasha*). Τα υιοθέτησαν μετά το 1967, όταν τα υλικά για το παραδοσιακό φόρεμα της Νότιας Παλαιστίνης δεν ήταν πλέον διαθέσιμα. Πολλές από αυτές τις γυναίκες τοποθετούνται κατά της αναγκαστικής επιβολής του χιτζάμπ, αλλά δεν θεωρούν το δικό τους ντύσιμο καταπιεστικό. Η γενιά τους δεν είχε πρόσβαση στις κοινωνικοοικονομικές δομές που συνεπάγονταν τη χρήση «μοντέρνας ενδυμασίας». Σημείο αναφοράς τους παρέμεινε η κουλτούρα των ηλικιωμένων γυναικών των καταυλισμών. Το ντύσιμό τους έχει ξεφύγει από την ευρύτερη πρόσφατη ιδεολογικοποίηση του χιτζάμπ και παραμένει απλώς μία επιβεβαίωση της συμμετοχής τους στις κοινότητές τους.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, νέα ισλαμικά κινήματα, κυρίως το *al-Mujamma' al-Islami* (μια ισλαμιστική ομάδα της οποίας τα μέλη θεωρούν τους εαυτούς τους κληρονόμους των αρχικών Αδελφών Μουσουλμάνων και τώρα αυτοαποκαλούνται Κίνημα Ισλαμικής Αντίστασης ή Χαμάς), προσπάθησαν να επιβάλουν ή, σύμφωνα με την αντίληψη των ίδιων, να «αποκαταστήσουν» το χιτζάμπ στις γυναίκες της Γάζας που δεν φορούσαν καμία μορφή καλύμματος κεφαλής —κυρίως μορφωμένες, αστές και μικροαστές γυναίκες. Το *Mujamma'* προίκισε το χιτζάμπ με νέες σημασίες ευσέβειας και πολιτικής πίστης. Οι γυναίκες που συμμετείχαν στο κίνημα άρχισαν να φορούν μακριά, απλά, ραμμένα πανωφόρια, γνωστά ως *φορέματα της Σαρία*, τα οποία δεν έχουν πραγματικό προηγούμενο στην παραδοσιακή παλαιστινιακή ενδυμασία. Ενώ υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύουν μια επιστροφή σε μια πιο αυθεντική ισλαμική παράδοση, πρόκειται στην πραγματικότητα για μια «επινοημένη παράδοση», τόσο ως προς τη μορφή, όσο και ως προς τη σημασία.³ Εδώ το χιτζάμπ είναι θεμελιωδώς ένα όργανο καταπίεσης, μια άμεση πειθαρχία του γυναικείου σώματος για πολιτικούς σκοπούς. Η ίδια η μορφή συνδέεται άμεσα με μια αντιδραστική ιδεολογία για τον ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία και με ένα κίνημα που επιδιώκει να εφαρμόσει αυτήν την ιδεολογία.

Επινοώντας την παράδοση

Ενώ το φόρεμα της *Σαρία* πολλαπλασιάστηκε στη Γάζα τη δεκαετία του 1980, η πίεση να φορεθεί ασκούσαν κυρίως σε συγκεκριμένους τόπους —για παράδειγμα, στον χώρο εργασίας, στο εσωτερικό θρησκευόμενων οικογενειών ή μεταξύ φοιτητριών στην πανεπιστημιούπολη του Ισλαμικού Πανεπιστημίου. Το ντύσιμο της *Σαρία* και η ιδεολογικοποίηση του χιτζάμπ δημιούργησαν μια νέα συνειδητοποίηση σχετικά με τις διαφορές στον τρόπο που ντύνονταν οι γυναίκες, αλλά συνέχισε να υπάρχει κοινωνικός χώρος ώστε οι γυναίκες να μην φορούν καμία μορφή χιτζάμπ. Μόνο κατά τη διάρκεια της Ιντιφάντα αυτή η κοινωνική πίεση μετατράπηκε σε μια ενεργή εκστρατεία για την επιβολή του χιτζάμπ σε όλες τις γυναίκες. Ήδη από τον Δεκέμβριο του 1988, έναν χρόνο μετά το ξέσπασμα της Ιντιφάντα, ήταν σχεδόν αδύνατο για τις γυναίκες να περπατήσουν στη Γάζα χωρίς να φορούν κάποια μορφή καλύμματος κεφαλής.

Αν και οι κάτοικοι της Γάζας παρουσιάζονται συχνά ως εγγενώς συντηρητικοί, η θρησκευτική τους ιστορία δεν διαφέρει από εκείνη της υπόλοιπης Παλαιστίνης. Τα τοπικά ιερά των αγίων και οι λαϊκές θρησκευτικές γιορτές αποτέλεσαν τις κεντρικές μορφές θρησκευτικής πρακτικής,

³ Hobsbawm, E. & Ranger T. (επιμ.) (2004). *Η Επινόηση της Παράδοσης*. (Αθανασίου Θ., μτφ). Θεμέλιο.

τόσο για τους αυτόχθονες κατοίκους της Γάζας, όσο και για τους πρόσφυγες κατά τη δεκαετία του 1950.⁴ Η υποστήριξη προς το *Mujamma'* πηγάζει από πιο πρόσφατες κοινωνικές αναταραχές, κατά τη διάρκεια της ισραηλινής κατοχής. Η ανάδυση του *Mujamma'* ως πολιτικής δύναμης στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 ενθαρρύνθηκε ενεργά από τις κατοχικές αρχές, αλλά αυτό δεν μπορεί να εξηγήσει πλήρως την ανάπτυξή του.⁵ Όταν εμφανίστηκε το κίνημα, προσέφερε ένα μοντέλο κοινωνίας και κοινωνικής συμπεριφοράς που αφορούσε τα προβλήματα της πλειοψηφίας των φτωχότερων κατοίκων της Γάζας. Η καθημερινή μετακίνηση στο Ισραήλ για παραπάνω από το ήμισυ του εργατικού δυναμικού είχε βαθιές επιπτώσεις στην κοινωνία της Γάζας. Η χρήση ναρκωτικών και ο αλκοολισμός θεωρήθηκαν ως σημαντικά προβλήματα συνυφασμένα με τις εμπειρίες των εργατών της Γάζας στο Ισραήλ. Κομμάτια της Αριστεράς είχαν αρχικά προσπαθήσει, ορισμένες φορές με τη χρήση βίας, να σταματήσουν τους εργάτες από το να πηγαίνουν στο Ισραήλ, αλλά αυτό δημιούργησε μόνο δυσαρέσκεια επειδή δεν πρότειναν εναλλακτικές λύσεις. Το *Mujamma'* πρότεινε μια πρακτική λύση —την επιστροφή σε έναν ηθικό κοινωνικό κώδικα που να είναι ενσωματωμένος στην ερμηνεία τους για το Ισλάμ. Επικαλέστηκαν μια κοινή πολιτιστική εμπειρία και χρησιμοποίησαν επιλεκτικά αξίες και σημασίες από την καθημερινή ζωή των κατοίκων της Γάζας. Αυτό ήταν ελκυστικό για πολλούς κατοίκους της Γάζας, ακόμη και για εκείνους που δεν επρόκειτο να ενταχθούν ποτέ στο κίνημα. Όσοι εντάχθηκαν, προσελκύνθηκαν από τη δυνατότητα συμμετοχής σε μια πολιτική κοινότητα που ισχυρίζεται ότι αντιμετωπίζει την κατοχή χωρίς (μέχρι πολύ πρόσφατα) να εκθέτει τα μέλη της σε κίνδυνο —όπως συμβαίνει με τις εθνικιστικές παρατάξεις. Τέλος, το *Mujamma'* λειτουργούσε σε ένα πλαίσιο περιορισμένης θρησκευτικής ποικιλομορφίας, όπου η εκκοσμίκευση ήταν μια πρόσφατη και ανίσχυρη δύναμη.

Κανείς δεν ξέρει πραγματικά πόσους ενεργούς υποστηρικτές έχει το *Mujamma'* στη Γάζα. Οι κοσμικοί υποστηρίζουν ότι, αν ήταν δυνατή η καταμέτρηση τους, οι άνθρωποι θα σοκάρωνταν από το πόσο μικρός είναι ο πραγματικός αριθμός τους. Αυτό που είναι προφανές σε όλους είναι ο βαθμός στον οποίο το *Mujamma'*, μέσω ενός μίγματος συναίνεσης και εξαναγκασμού, έχει εδραιώσει ένα είδος πολιτισμικής κυριαρχίας στη Γάζα. Η δύναμή του υπολείπεται της απόλυτης ηγεμονίας: μέχρι στιγμής έχει καταφέρει μόνο να θέσει την κοσμική κουλτούρα σε θέση άμυνας, χωρίς να έχει παράξει πολιτική νομιμοποίηση για τον εαυτό του. Όπως το έθεσε ένας κάτοικος της Γάζας: «οι κύριες δραστηριότητές τους στη Γάζα είναι να κρατήσουν τους διαδηλωτές μακριά από τα τζαμιά και να βεβαιωθούν ότι οι γυναίκες καλύπτουν τα κεφάλια τους».

Η έλλειψη αρχικής ευρείας πολιτικής υποστήριξης για το *Mujamma'* οφείλεται στις κακές επιδόσεις του στην καταπολέμηση της κατοχής. Αν και τα δημοσιεύματα του ξένου τύπου ήταν γεμάτα απλουστευτικούς ισχυρισμούς σχετικά με την «ισλαμιστική φύση» της Intifάντα στη Γάζα, οι εθνικιστικές ομάδες (συμπεριλαμβανομένου του Ισλαμικού Κινήματος Τζιχάντ στην Παλαιστίνη) ήταν αυτές που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή της κινητοποίησης του πληθυσμού, κατά τους πρώτους μήνες της εξέγερσης. Την άνοιξη του 1988, το *Mujamma'* εμφανίστηκε ως Χαμάς και εντάχθηκε στη διαμάχη με τους δικούς του όρους. Κάλεσε τις δικές του ημέρες απεργίας, διαφορετικές από αυτές της Ενωμένης Εθνικής Ηγεσίας, δημοσίευσε ένα μανιφέστο και σύντομα άρχισε να καλεί τις γυναίκες να φορούν το χιτζάμπ. Γκράφιτι

⁴ Βλ. Canaan, Tawfiq (1927). *Mohammedan Saints and Sanctuaries in Palestine*. Jerusalem, καθώς και Weir, Shelagh, (1989). *Palestinian Costume*. Interlink Books.

⁵ Βλ. Schiff, Z. & Ya'ari, E. (1990). *Intifada: The Palestinian Uprising: Israel's Third Front*. Simon and Schuster, pp. 55-57.

ξεπήδησαν σε όλη τη Λωρίδα της Γάζας με δηλώσεις όπως: «Κόρη του Ισλάμ, συμμορφώσου με το φόρεμα της *Σαρία!*» Τον Μάιο του 1988 νεαροί θρησκευόμενοι εισέβαλαν στις σχολικές τάξεις και απαίτησαν από τις μαθήτριες να φορούν χιτζάμπ.

Ο Σεπτέμβριος του 1988 σηματοδότησε την πρώτη προσπάθεια αντιμετώπισης της αυξανόμενης πίεσης που ασκούσαν στις γυναίκες ώστε να φορούν μαντίλα. Μια ομάδα 25 νεαρών επιτέθηκε σε κορίτσια στο σχολείο *Ahmad Shawqi*, στην πόλη της Γάζας, επειδή δεν κάλυπταν τα κεφάλια τους. Άλλοι *shabab* (νεαροί ακτιβιστές) έπιασαν και ανέκριναν τους επιτιθέμενους και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ήταν λούμπεν στοιχεία που χρησιμοποιούνταν από τις στρατιωτικές αρχές ως προβοκάτορες. Έλαβε χώρα μια τοπική προσπάθεια για την αντιμετώπιση του περιστατικού και μια εθνικιστική ομάδα εξέδωσε ένα *bayan* (πολιτικό μανιφέστο), περιγράφοντας το περιστατικό και προειδοποιώντας για τις ισραηλινές προσπάθειες να σπείρουν διχόνοια. Η Χαμάς εξέδωσε επίσης ένα τοπικό *bayan* με το οποίο αποστασιοποιήθηκε από τους επιτιθέμενους. Αλλά ούτε τα φυλλάδια ούτε η γνώση του περιστατικού κυκλοφόρησαν ευρέως. Σε εκείνο το σημείο, οι ακτιβίστριες γυναίκες στη Γάζα συνειδητοποίησαν ότι χρειαζόταν εθνική δράση για να αντιστραφεί η ασυνείδητη τοπική αποδοχή του «εκχιτζαμπισμού», ως μέρους της Ιντιφάντα. «Το χιτζάμπ δεν είναι θέμα για μένα», είπε μια γυναίκα στο χωριό Αμπασάν [Abassan]. «Στην κοινότητά μου είναι φυσικό να το φοράς. Πρόβλημα είναι όταν τα μικρά αγόρια, συμπεριλαμβανομένου του γιου μου, αισθάνονται ότι έχουν το δικαίωμα να μου πουν να το φορέσω».

Επαναπροσδιορισμός

Η δυναμική της εκστρατείας για το χιτζάμπ είναι δύσκολο να σκιαγραφηθεί, επειδή πολλές δυνάμεις εργάστηκαν ταυτόχρονα (αν και όχι απαραίτητα από κοινού) για να ορθώσουν απέναντι στις γυναίκες απαιτήσεις να φορούν μαντίλα, με κάθε ευκαιρία. Στη Γάζα ξεκίνησε με θρησκευόμενους νέους να γράφουν γκράφιτι, στη συνέχεια να εισβάλλουν σε σχολεία θηλέων και να βγάζουν ομιλίες. Στη συνέχεια, νεαρά αγόρια (μεταξύ 8 και 12 ετών), που ενδυναμώθηκαν από την Ιντιφάντα, εντάχθηκαν και αυτά στην εκστρατεία. Αν δεν έβρισκαν στρατιώτες για να πετάξουν πέτρες, οι γυναίκες χωρίς μαντίλες ήταν καλοί στόχοι. Η πολιτικά ανένταχτη *shabab*, που ένιωθε παραγκωνισμένη, βρήκε στην παρενόχληση αυτών των γυναικών έναν ασφαλή τρόπο για να εκφράσει το εθνικιστικό συναίσθημα. Ταυτόχρονα, στρατιώτες έκαναν επιδρομές σε σπίτια και επιτίθονταν σε γυναίκες. Οι οικογένειες άρχισαν να ανησυχούν για τις κόρες τους και οι σύζυγοι για τις συζύγους τους.

Αυτό που ήταν πιο προβληματικό για πολλές γυναίκες στη Γάζα ήταν ότι αυτή η κοινωνική πίεση συνοδεύτηκε από μια προσπάθεια «εθνικοποίησης» της μαντίλας. Τα αρχικά επιχειρήματα που απέδιδαν στο χιτζάμπ θρησκευτικό νόημα σχεδόν σαρώθηκαν από τη νέα σημασιολογική σύνδεση με την Ιντιφάντα. Το χιτζάμπ προωθήθηκε (και σε κάποιο βαθμό έγινε κατανοητό) ως ένδειξη της πολιτικής στράτευσης των γυναικών, ως γυναικών, στην Ιντιφάντα. Ο πιο σημαντικός σημασιολογικός επαναπροσδιορισμός έκανε τη μαντίλα ένδειξη σεβασμού προς τους μάρτυρες. Με αυτήν τη λογική, οι γυναίκες που διατηρούσαν ακάλυπτη την κεφαλή τους θεωρήθηκαν ματαιόδοξες και επιπόλαιες ή, στη χειρότερη περίπτωση, αντιπατριωτικές. Ένα άλλο εθνικιστικό επιχείρημα ήταν ότι η μαντίλα αποτελούσε μια μορφή πολιτιστικού αγώνα, μια διεκδίκηση της εθνικής κληρονομιάς. Επειδή αυτοί οι εθνικιστικοί επαναπροσδιορισμοί δεν ήταν απολύτως επιτυχείς, χρησιμοποιήθηκαν επιχειρήματα βασισμένα σε άμεσους φόβους —η μαντίλα προστατεύει τις γυναίκες από τους στρατιώτες.

Η πραγματικότητα είναι κάπως διαφορετική. Ίσως πριν από την Ιντιφάντα, οι στρατιώτες να ήταν πιο προσεκτικοί όσον αφορά τις επιθέσεις σε γυναίκες, αλλά οι στατιστικές των θυμάτων δείχνουν ότι οι στρατιώτες δεν κάνουν διακρίσεις ανάλογα με την ηλικία ή το φύλο, και σίγουρα όχι με βάση τη μαντίλα. Παρ' όλα αυτά, αυτό το τελευταίο επιχείρημα έχει γίνει κάπως μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία: οι λιγοστές γυναίκες στη Γάζα που αντιστάθηκαν στο να φορούν το χιτζάμπ τώρα ξεχωρίζουν ως πολιτικές ακτιβίστριες και είναι, τουλάχιστον οπτικά, πιο ευκρινής στόχος για τον στρατό.

Το γεγονός ότι στρατιώτες επιτέθηκαν και σκότωσαν γυναίκες, ανεξάρτητα από το ντύσιμό τους, οδήγησε στο επιχείρημα ότι, φορώντας μαντίλα, θα πάψουν αυτά τα περιστατικά να αποτελούν πηγή ντροπής για την οικογένεια. Έτσι, τα πολιτικά εγκλήματα κατά των γυναικών μετατρέπονται σε σεξουαλικά εγκλήματα.

Το τελευταίο επιχείρημα στο οποίο κατέφυγαν ήταν το πιο ειλικρινές —η ένδυση του χιτζάμπ θα προστατεύσει τις γυναίκες από επιθέσεις από θρησκευόμενους νεαρούς. Σε αυτό το σημείο γίνεται σαφές ότι αυτή η «Ιντιφάντα του χιτζάμπ» δεν αφορά τη σεμνότητα, τον σεβασμό, τον εθνικισμό ή τις επιταγές του ακτιβισμού, αλλά τη δύναμη των θρησκευτικών ομάδων να επιβληθούν, επιτιθέμενες στην εκκοσμίκευση και στον εθνικισμό, και στοχεύοντας στα πιο ευάλωτα σημεία τους: σε θέματα απελευθέρωσης των γυναικών. Πολλές γυναίκες αναφέρουν τον Δεκέμβριο του 1988 ως ορόσημο της εκστρατείας για το χιτζάμπ. Πλέον το να μην φορούν μαντίλα είχε μετατραπεί σε ζήτημα απόλυτης στράτευσης για τις γυναίκες. Ακόμη και το να βαδίζουν στον δρόμο σήμαινε ότι έρχονταν αντιμέτωπες με μια χορωδία αγοριών που φώναζαν «tahajjabi» (καλύψου), μια ιαχή που συχνά διαδεχόταν μια βροχή από πέτρες. Μια γυναίκα από τον καταυλισμό Σάτι [Shati] αφηγήθηκε:

Πάντα με παρενοχλούσαν όταν έβγαινα έξω χωρίς αυτό [το χιτζάμπ]. Μια φορά τσακώθηκα με κάποια αγόρια από την [αστική] γειτονιά Ριμάλ [Rimal] [στην πόλη της Γάζας] που μου είπαν να το φορέσω και ότι δεν ήμουν σεμνή. Τους απάντησα ότι ήταν δειλοί που περνούσαν το χρόνο τους δασκαλεύοντας τις γυναίκες για τη σεμνότητα, αλλά που ποτέ δεν πέταξαν πέτρα σε έναν στρατιώτη και ποτέ δεν πήγαν κοντά σε μια διαδήλωση. Τους είπα ότι οι γυναίκες της Ριμάλ που φορούσαν χιτζάμπ ήταν πολύ λιγότερο σεμνές από εμένα —με τα ακριβά, χρωματιστά, μεταξωτά, μακριά φορέματά τους και τα πρόσωπά τους καλυμμένα με μακιγιάζ. Είπαν: «Βάλε ένα κιλό μακιγιάζ, αλλά να φοράς μια μαντίλα».

Μέχρι το καλοκαίρι του 1989, αρκετές γυναίκες που είχαν αντισταθεί ενεργά στο να φορούν κάλυμμα κεφαλής, άρχισαν να το φορούν σε ορισμένα πλαίσια, αποκλειστικά από φόβο. Αυτές και άλλες γυναίκες που αρνήθηκαν να φορέσουν το χιτζάμπ κατανοούσαν ότι η εκστρατεία αφορούσε το είδος του πολιτικού και κοινωνικού μέλλοντος στο οποίο θα οδηγούσε η Ιντιφάντα. «Τα μικρά πράγματα μπορούν να έχουν μεγάλες συνέπειες στο μέλλον», παρατήρησε μια γυναίκα από τη γειτονιά Νασρ [Nasr] στην πόλη της Γάζας. «Δεν φοράω χιτζάμπ γιατί δεν θέλω να ζήσω σε ένα ισλαμικό κράτος».

Η δράση σε εθνικό πολιτικό επίπεδο ήρθε τον Αύγουστο του 1989, μετά από μια σειρά περιστατικών του Ιουλίου που έφεραν το θέμα στο προσκήνιο. Αρχικά, υπήρχαν ενδείξεις ότι η εκστρατεία για το χιτζάμπ είχε αρχίσει να εξαπλώνεται και στη Δυτική Όχθη. Για πρώτη φορά, αυγά και λεκτική βία εκτοξεύτηκαν εναντίον γυναικών που δεν φορούσαν μαντίλα σε μέρη της

Παλιάς Πόλης της Ιερουσαλήμ και στη Χεβρώνα. Αυτό επιδεινώθηκε από ένα κομβικό περιστατικό που έχει γίνει μέρος της εθνικής ιστορίας των γυναικών της Γάζας.

Δύο ακτιβίστριες γυναίκες, φορώντας μαντίλα, περπατούσαν σε μια από τις κύριες αγορές της πόλης της Γάζας. Μια ομάδα *shabab*, που τις αναγνώρισε, τις υπέδειξε απειλητικά ότι τα φουλάρια τους δεν κάλυπταν πλήρως τα μαλλιά τους. (Και οι δύο γυναίκες ήταν γνωστό ότι αντιστέκονταν ενεργά στο να φορέσουν τη μαντίλα μέχρι πρόσφατα.) Μία από τις γυναίκες είπε προκλητικά ότι, αν προσπαθούσαν κάτι, θα προστάτευε την εαυτή της. Οι άνδρες θύμωσαν και εκείνη άρχισε να ξεκουμπώνει την τσάντα της, ισχυριζόμενη ότι είχε μαχαίρι. Σε αυτό το σημείο οι άνδρες φώναξαν στο πλήθος ότι οι γυναίκες ήταν συνεργάτριες των ισραηλινών αρχών και ότι είχαν ένα μαγνητόφωνο στην τσάντα. Το πλήθος άρχισε να κυνηγάει τις γυναίκες και τις οδήγησε σε ένα κατάστημα όπου έψαξαν την τσάντα και μαγνητόφωνο δεν βρέθηκε. Οι άνδρες και το πλήθος διαλύθηκαν. Οι γυναίκες χρησιμοποίησαν το τηλέφωνο του καταστήματος για να καλέσουν τη *shabab* της τοπικής επιτροπής, η οποία εντόπισε έναν από τους τρεις νεαρούς άνδρες που είχαν απειλήσει τις γυναίκες. Ανακρίθηκε και βρέθηκαν οι συνεργοί του. Δικάστηκαν από μια λαϊκή επιτροπή και καταδικάστηκαν να ζητήσουν συγγνώμη και να πληρώσουν πρόστιμο 3.000 ιορδανικών δηναρίων (4.500 δολαρίων) στις γυναίκες και στις οικογένειές τους.

Το χιτζάμπ και η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία της Εξέγερσης

Το επόμενο *bayan* της Ενωμένης Εθνικής Ηγεσίας της Εξέγερσης (υπ' αριθμ. 43) συμπεριέλαβε τελικά μια δήλωση σχετικά με το ζήτημα των γυναικών και του χιτζάμπ: «Περασμένα ξεχασμένα. Όλες οι διαμάχες εξυπηρετούν τον εχθρό και τους συνεργάτες του. Η UNLU καταδικάζει τις επιθέσεις εξτρεμιστικών ομάδων εναντίον Παλαιστινίων γυναικών στην Ιερουσαλήμ, στη Χεβρώνα και στη Γάζα». Η UNLU εξέδωσε επίσης μια πιο αναλυτική δήλωση ως παράρτημα του *bayan* 43, στη Γάζα:

Σε αυτό το παράρτημα θα θέλαμε να θίξουμε το ζήτημα που έχει βρεθεί στο επίκεντρο πολλών έντονων συζητήσεων [...], το ζήτημα των γυναικών και του ρόλου τους. Η γυναίκα, όπως την αντιλαμβανόμαστε, εκτός από μητέρα, κόρη, αδελφή ή σύζυγος, είναι ένας αποτελεσματικός άνθρωπος και πλήρης πολίτης με όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις [...] Διευκρινίζουμε τα ακόλουθα σημεία: 1) Είμαστε ενάντια στην υπερβολική ματαιοδοξία στο προσωπικό ντύσιμο και στη χρήση καλλυντικών κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Αυτό ισχύει στον ίδιο βαθμό για άνδρες και για γυναίκες. 2) Πιστεύουμε ότι οποιαδήποτε αντιπαράθεση, που δεν εμπίπτει εντός της αρμοδιότητας της κατοχής και των διαφόρων γραφείων της, θα πρέπει να επιλύεται και να διευθετείται με δημοκρατικό τρόπο, με οποιεσδήποτε προτάσεις προσφέρονται κατά τη διάρκεια κανονικής, εποικοδομητικής συζήτησης ή συμβουλής. 3) Πρέπει να εκτιμήσουμε ιδιαίτερα τον ρόλο που έχουν διαδραματίσει οι γυναίκες στην κοινωνία μας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, όσον αφορά την επίτευξη των εθνικών μας στόχων και την αντιμετώπιση της κατοχής, και δεν πρέπει να τιμωρούνται χωρίς αιτία. 4) Το φαινόμενο της παρενόχλησης των γυναικών έρχεται σε αντίθεση με τις παραδόσεις και τους κανόνες της κοινωνίας μας, καθώς και με τις αποδεκτές στάσεις μας απέναντι στις γυναίκες. Ταυτόχρονα αμαυρώνει τον πατριωτισμό και την ανθρωπιά κάθε γυναίκας πολίτη. 5) Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να παρενοχλεί γυναίκες και κορίτσια στο δρόμο, με βάση το ντύσιμό τους ή την απουσία μαντίλας. 6) Η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία της Εξέγερσης θα κυνηγήσει αυτά τα ταραχοποιά στοιχεία

και θα σταματήσει τέτοιες ανώριμες και αντιπατριωτικές ενέργειες, ειδικά όταν διαπιστωθεί ότι πολλοί τέτοιοι ταραξίες εμπλέκονται συνεχώς σε δικές τους ύποπτες δραστηριότητες.

Λίγο αργότερα, εμφανίστηκαν γκράφιτι σε τοίχους στη Γάζα που διακήρυσσαν ότι «όσοι συλλαμβάνονται να πετούν πέτρες σε γυναίκες θα αντιμετωπίζονται ως συνεργάτες του εχθρού» και ότι «οι γυναίκες παίζουν μεγάλο ρόλο στην Ιντιφάντα και πρέπει να τις σεβαστούμε». Το φυλλάδιο 43 διαδέχθηκε μια δήλωση από το Ανώτατο Συμβούλιο Γυναικών, ένα φόρουμ για τις τέσσερις γυναικείες επιτροπές, το οποίο επίσης κατηγόρησε τις ισραηλινές αρχές και τους συνεργάτες τους για τις επιθέσεις κατά των γυναικών.

Το συγκεκριμένο περιστατικό στη Γάζα έφερε στο προσκήνιο τόσο τους «παραδοσιακούς» μηχανισμούς, όσο και τους μηχανισμούς της Ιντιφάντα για την επίλυση συγκρούσεων. Λόγω της έλλειψης ανεξάρτητης δικαστικής ή αστυνομικής δύναμης, οι περισσότερες εσωτερικές διαφορές στη Γάζα έχουν αντιμετωπιστεί μέσω μιας μορφής *sulha* (διαμεσολάβησης) μεταξύ οικογενειών, από μια σεβαστή πολιτική ή θρησκευτική προσωπικότητα. Με την οργάνωση λαϊκών επιτροπών μετά την Ιντιφάντα, μεγάλο μέρος αυτής της δουλειάς έχει αναλάβει η *shabab*. Η χρήση της *sulha* σε αυτό το πλαίσιο έχει τόσο θετικές, όσο και αρνητικές συνέπειες για τις γυναίκες. Από τη θετική πλευρά, η *sulha*, που έρχεται να προστεθεί στη δήλωση της UNLU, ορίζει τις επιθέσεις κατά των γυναικών ως κοινωνικό καθώς και πολιτικό έγκλημα. Υπό αυτήν την έννοια, αποτελεί επίσης μια πολιτική δήλωση για τις κοινωνικές σχέσεις (καθώς και έναν οικονομικό αποτρεπτικό παράγοντα). Μερικές γυναίκες, ωστόσο, αισθάνονται ότι η *sulha* τροφοδοτεί μόνο τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τις γυναίκες, μιας και επιστρατεύει τις οικογένειες των γυναικών και αντιμετωπίζει τα περιστατικά ως ζητήματα τιμής και τις γυναίκες, όχι ως πολιτικά άτομα, αλλά ως οικογενειακή ιδιοκτησία.

Η δήλωση της Ενωμένης Εθνικής Ηγεσίας της Εξέγερσης είχε άμεσο αντίκτυπο. Μέσα σε λίγες μέρες η ατμόσφαιρα στους δρόμους άλλαξε δραματικά και οι γυναίκες χωρίς μαντίλα δεν ένιωθαν πλέον τόσο απειλούμενες. Λίγοι άνδρες τόλμησαν να πουν σε γυναίκα να καλύψει το κεφάλι της, και εκείνοι που το έκαναν θα μπορούσαν να κατηγορηθούν ότι θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από την Ενωμένη Εθνική Ηγεσία. Οι γυναίκες είχαν τη δύναμη της Ιντιφάντα με το μέρος τους. Αν και η δήλωση της UNLU υπήρξε σημαντική ώστε να σταματήσουν οι λεκτικές και σωματικές επιθέσεις σε γυναίκες από νεαρούς άνδρες, ήταν ανίκανη να αντιστρέψει το συνολικό αποτέλεσμα της εκστρατείας. Πολλές γυναίκες αναρωτήθηκαν γιατί χρειάστηκε τόσος χρόνος για να πάρει θέση η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία και γιατί το Ανώτατο Συμβούλιο Γυναικών δεν ενέργησε παρά μόνο μετά την έκδοση του *bayan* 43. «Όταν βγήκε το *bayan*, δεν ήμουν χαρούμενη», είπε μια γυναίκα από τον καταυλισμό Σάτι. «Ήμουν θυμωμένη γιατί ήταν ήδη πολύ αργά. Αν το είχαν κάνει μήνες πριν, δεν θα ήμασταν εδώ που είμαστε τώρα [...] Άμα φορέσεις το χιτζάμπ, είναι πολύ δύσκολο να το βγάλεις».

Πράγματι, επειδή η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία άργησε τόσο πολύ να δράσει, ορισμένες γυναίκες πίστευαν ότι υπήρχε σιωπηρή υποστήριξη του χιτζάμπ. «Θυμάμαι κάποιες γυναίκες στην επιτροπή να λένε ότι το φορούσαν [το χιτζάμπ] επειδή η UNLU δεν το καταδίκασε, επομένως πρέπει να είναι υπέρ αυτού», εξήγησε μια άλλη γυναίκα από τον καταυλισμό Σάτι.

Γιατί η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία άργησε τόσο πολύ να εκδώσει μια δήλωση; Ακτιβιστές άνδρες είπαν στις γυναίκες στη Γάζα ότι είτε η UNLU θεώρησε το ζήτημα πολύ διχαστικό είτε, ακόμη χειρότερα, το θεώρησε δευτερεύον. Ορισμένες ακτιβίστριες κάνουν μια τρίτη υπόθεση, η

οποία, κατά κάποιο τρόπο, υπήρξε ο κινητήριος παράγοντας για την άρνησή τους να φορέσουν το χιτζάμπ: πιστεύουν ότι ορισμένα στοιχεία εντός της Ενωμένης Εθνικής Ηγεσίας υποστήριξαν πραγματικά την εκστρατεία για το χιτζάμπ και ότι η Φατάχ, ειδικότερα, προσπαθούσε να σχηματίσει συμμαχία με θρησκευτικές ομάδες. Η Φατάχ, ισχυρίζονται, έχει κακό ιστορικό στα δικαιώματα των γυναικών και ότι είναι η μόνη παράταξη που δεν έχει μια γυναικεία επιτροπή, η οποία να εμπλέκεται σε οτιδήποτε άλλο εκτός από το παραδοσιακό φιλανθρωπικό έργο. Η Φατάχ θα μπορούσε, αφενός, να υπονομεύσει το αριστερό γυναικείο κίνημα και αφετέρου να αρχίσει να σφυρηλατεί μια σύνδεση με τις θρησκευτικές ομάδες, υποστηρίζοντας την εκστρατεία για το χιτζάμπ. Οι ακτιβίστριες αναφέρουν συγκεκριμένα στοιχεία με τη μορφή γκράφιτι υπέρ του χιτζάμπ στη Γάζα, υπογεγραμμένα από τη Φατάχ, όπως: «Είναι καθήκον των γυναικών μας να τηρούν τη γνώμη του Ισλάμ». Αυτός ο ισχυρισμός, ωστόσο, δεν αλλάζει το γεγονός ότι οι αριστεροί και κοσμικοί άνδρες δεν θεωρούσαν την καταπολέμηση του χιτζάμπ ένα σημαντικό ζήτημα προτεραιότητας. Ακόμη και λόγοι ασφαλείας, ακραίας μυστικότητας και απειλής φυλάκισης δεν μπορούν να εξηγήσουν το χρονικό διάστημα —έναν ολόκληρο χρόνο— που χρειάστηκε για να εμφανιστεί ένα *bayan* πάνω στο θέμα. Η ανικανότητα (ή η απροθυμία) των ακτιβιστών ανδρών να αντιμετωπίσουν την εκστρατεία για το χιτζάμπ αντιπροσωπεύει τόσο την αδυναμία της Αριστεράς όσο και της φεμινιστικής ατζέντας στη Δυτική Όχθη και στη Γάζα. Μπορεί επίσης να οφείλεται στο γεγονός ότι, επειδή οι άνδρες δεν ήταν τα άμεσα θύματα της εκστρατείας για το χιτζάμπ, δεν κατανόησαν τις μακροπρόθεσμες και υποκείμενες συνέπειές της.

Ίσως μια ανάγνωση του παραρτήματος του *bayan* 43 προσφέρει περισσότερες ενδείξεις, τόσο για τον χρόνο που χρειάστηκε για την αντιμετώπιση του ζητήματος, όσο και για την απροθυμία της Αριστεράς και των οπαδών της εκκοσμίκευσης να αντιμετωπίσουν το ζήτημα επί τόπου. Η κύρια προτεραιότητα του φυλλαδίου δεν είναι να περιορίσει την καταπίεση των γυναικών, αλλά να σταματήσει το ενδεχόμενο διχασμού που προκαλείται από επιθέσεις κατά των γυναικών. Επιπλέον, αντί να περιέχουν μια ενεργή αυτοκριτική, η UNLU και τα φυλλάδια του Ανώτατου Συμβουλίου Γυναικών κατηγορούν για τις επιθέσεις κατά των γυναικών τον εχθρό —τις δυνάμεις κατοχής και τους συνεργάτες τους. Οι μόνες παρατηρήσεις σχετικά με τους παραδοσιακούς κοινωνικούς κανόνες στερούνται αυτοκριτικής ή ανάληψης ευθύνης. Ακόμη χειρότερα, και οι δύο δηλώσεις ισχυρίζονται ότι οι πράξεις «είναι ξένες προς τις παραδόσεις μας και την ισλαμική θρησκεία» ή «έρχονται σε αντίθεση με τις παραδόσεις και τους κανόνες της κοινωνίας μας». Τέλος, και τα δύο φυλλάδια αναφέρονται θετικά στη θρησκεία στην κοινωνία —είτε ρητά, ως Ισλάμ, είτε γενικότερα ως θρησκευτικές αξίες. Όλα αυτά μαρτυρούν μια αμυντική και απολογητική στάση απέναντι στη θρησκευτική τάση, και πιο συγκεκριμένα απέναντι στη Χαμάς.

Ο βαθμός στον οποίο, η ευθύνη για την εκστρατεία υπέρ του χιτζάμπ (τουλάχιστον στις πιο βίαιες πτυχές της) έχει απλώς αποδοθεί στους ώμους των δυνάμεων κατοχής και των συνεργατών τους, παραμένει προβληματικός. Ενώ υπάρχει μια μακρά παράδοση των ισραηλινών υπηρεσιών ασφαλείας να χρησιμοποιούν τη «σεμνότητα» για να χειραγωγήσουν τις κρατούμενες γυναίκες και τις οικογένειές τους —ειδικά για να εξαναγκάσουν σε ομολογίες—, ούτε η Ενωμένη Εθνική Ηγεσία ούτε το Ανώτατο Συμβούλιο Γυναικών αναγνώρισαν τον βαθμό στον οποίο οι εθνικιστικές δυνάμεις επένδυσαν στην εκστρατεία για το χιτζάμπ. Το γεγονός ότι θρησκευτικές ομάδες το διακήρυσσαν ανοιχτά και ότι συντηρητικά στοιχεία στην παλαιστινιακή κουλτούρα αντιτίθενται στην πολιτική ανεξαρτησία των γυναικών, δεν αντιμετωπίστηκε ποτέ επαρκώς. Το *bayan* 43 κατάφερε ένα πλήγμα στις αντιδημοκρατικές διαδικασίες και επικύρωσε ρητά το δικαίωμα των γυναικών να επιλέγουν σε μια κρίσιμη στιγμή,

αλλά ο τίτλος του, «Έκκληση για ενότητα», εξηγεί την απουσία πραγματικής αυτοκριτικής. Το να παραμείνουν οι θρησκευτικές ομάδες στο προσκήνιο του αγώνα και το να διατηρηθεί η εθνική συναίνεση θεωρήθηκαν πιο σημαντικά από την αντιμετώπιση του σεξισμού και των αντιδραστικών στοιχείων. Στο τέλος, δεν θα είναι μόνο οι γυναίκες τα θύματα, αλλά και οι αριστερές και κοσμικές δυνάμεις.

Υστερόγραφο

Ενώ το *bayan* 43 είχε αρχικά ισχυρό αντίκτυπο στη Γάζα, από τον Φεβρουάριο του 1990 η εκστρατεία υπέρ του χιτζάμπ έχει ανανεωθεί με ακόμη μεγαλύτερη ένταση από πριν. Τώρα που πλέον η επιβολή της μαντίλας έχει επιτευχθεί, φαίνεται να τίθεται ένας καινούργιος στόχος: η επιβολή του *jilbab* (ολόσωμο φόρεμα ή εξωτερικό ένδυμα⁶). Από τον Μάρτιο του 1990, τα γκράφιτι στη Ράφα και το Χαν Γιουνίς [Khan Yunis] (υπογεγραμμένα είτε από τη Χαμάς είτε από τη Φατάχ) καλούν τις γυναίκες να φορούν *jilbab*. Μια γυναίκα στο Χαν Γιουνίς δέχθηκε επίθεση (μερικοί λένε ότι μαχαιρώθηκε) επειδή φορούσε φούστα μέχρι το γόνατο. Δύο ακτιβίστριες στη Ράφα δέχτηκαν επίθεση, κατά τα φαινόμενα, για τον ίδιο λόγο.

Οι αρχικοί φόβοι των γυναικών, σχετικά με το πού θα οδηγούσε η εκστρατεία για το χιτζάμπ, φαίνεται ήδη να επιβεβαιώνονται. Μερικά σημάδια του τι μέλλει να συμβεί περιλαμβάνουν ένα περιστατικό του Απριλίου, όταν μαχητές της Χαμάς εισέβαλαν σε ένα παραγωγικό εγχείρημα μιας γυναικείας επιτροπής στη Ράφα και παρενόχλησαν τα μέλη της. Οι γυναίκες αποφάσισαν να σταματήσουν το έργο μέχρι να λήξει το Ραμαζάνι, ελπίζοντας ότι τα πράγματα θα ήταν πιο ήρεμα μετά. Και τον Μάρτιο, μαχητές της Χαμάς έκαναν δηλώσεις από ένα τζαμί στο Μπέιτ Χανούν [Bayt Hanoun] ότι δεν θα πρέπει να επιτρέπεται στις γυναίκες να βγαίνουν έξω χωρίς ένα αρσενικό μέλος της οικογένειας. Μέχρι στιγμής, ο πληθυσμός αγνοεί αυτήν την έκκληση.

Μέχρι σήμερα, η μόνη τοπική προσπάθεια αντιμετώπισης της κατάστασης ήρθε με τη μορφή γκράφιτι της UNLU στη Ράφα που ρωτούσε: «Τίνος το συμφέρον εξυπηρετούν οι επιθέσεις σε ακτιβίστριες γυναίκες;»

⁶ ΣΤΜ: αντίστοιχο του ιρανικού τσαντόρ.